

บทคัดย่อ

ปัญหาเรื่องเขตป่าอนุรักษ์ทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน เป็นปัญหาที่เกิดจากการไม่มีการสำรวจอย่างชัดเจนว่ามีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นั้นหรือไม่ เขตป่าอนุรักษ์ของรัฐจึงซ้อนทับกับพื้นที่ที่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ชาวบ้านมีความผิดตามกฎหมาย ซึ่งห้ามมิให้มีการอยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเขตป่าอนุรักษ์ นอกจากนี้รัฐยังเตรียมที่จะอพยพชุมชนเหล่านั้นออกจากเขตป่าอนุรักษ์ หรือใช้มาตรการจำกัดการพัฒนาอย่างเข้มงวด

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาสภาพวิถีชีวิตของเกษตรกรในเขตป่าและปัญหาความทุกข์ยากในการดำรงชีวิต รวมถึงสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาการเข้าถึงบริการของรัฐ พร้อมทั้งหารูปแบบระบบบริการของรัฐที่เกษตรกรในเขตป่าต้องการ โดยเลือกชุมชนปกากะญอ บ้านแม่คองซ้าย อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษา ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

ชุมชนปกากะญอ เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตและวิถีการผลิตแบบพึ่งพาตนเองเป็นหลัก เนื่องจากเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า มีเส้นทางการคมนาคมไม่สะดวก ทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับระบบตลาดและสังคมภายนอกค่อนข้างน้อย ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการทำนา ทำไร่ ควบคู่กับการพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร ปลูกข้าวพอกิน มีพืชผักและอาหารต่างๆจากนา สวน ไร่ ป่า และลำห้วย เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี ทั้งยังสามารถเก็บหาสมุนไพรมาบำบัดรักษาความเจ็บป่วยตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน ชาวบ้านมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติควบคู่กับการมีความรู้ในการดูแลรักษา จึงทำให้ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ให้พึ่งพิงมานานนับร้อยปี จนกระทั่งมีการประกาศพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยเชียงดาว ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว เพราะถือเป็นการผิดกฎหมาย นอกจากนี้ยังห้ามใช้ที่ดินในเขตอนุรักษ์ทำการเพาะปลูก รวมทั้งห้ามใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตป่าอนุรักษ์ด้วย สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ ตนเองต้องเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน นอกจากนี้ยังรู้สึกว่ตนเองไม่ได้รับสวัสดิการจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสาธารณูปโภค การศึกษา และด้านสาธารณสุข

ชาวบ้านจึงนิยามตนเองว่าเป็นคนจน แต่มิได้หมายถึงการจนทรัพย์สินเงินทอง หากแต่เป็นการ "จนสิทธิ" การเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นที่ดินสำหรับทำการเกษตร อาหาร และสมุนไพรจากป่า การจนสิทธิจะทำให้ชาวบ้านสูญเสียศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง หันไปพึ่งพาระบบตลาดมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การจนเงินในที่สุด

กระบวนการกลายเป็นคนจนของชาวบ้าน เกิดจากนโยบายอนุรักษ์ของรัฐที่กีดกันชุมชนจากการเข้าถึงทรัพยากรและมีมาตรการจำกัดการพัฒนา ทำให้ชาวบ้านเข้าไม่ถึงระบบบริการและสวัสดิการจากรัฐ เช่น การไม่มีโรงเรียนในชุมชน การไม่มีถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้การสัญจรไปมาไม่สะดวก โดยเฉพาะเมื่อมีเจ็บไข้ได้ป่วยจนต้องนำไปส่งยังสถานอนามัยหรือโรงพยาบาล ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิตอย่างมาก ทั้งนี้ยังไม่นับรวมความหวาดหวั่นว่จะสูญเสียหรือถูกกลืนกลายทางวัฒนธรรม

ธรรม อันเนื่องมาจากทิศทางการพัฒนากระแสหลัก ที่ใช้วัฒนธรรมหลักของ “ชาติ” ครอบงำวัฒนธรรมย่อยๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยผ่านระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม

การจัดระบบบริการและสวัสดิการให้แก่กลุ่มเกษตรกรในเขตป่าอนุรักษ์ ต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจต่อสาเหตุและกระบวนการที่ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นคนจน ซึ่งมีได้เกิดจากการด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจ แต่เป็นเพราะการสูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากร ดังนั้น ระบบสวัสดิการจึงควรที่จะคำนึงถึงเรื่องของการให้หลักประกันในการเข้าถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน โดยจำเป็นจะต้องมีการปรับปรุงกฎหมายและปรับเปลี่ยนนโยบายที่เคยกีดกันชุมชน ให้กลายเป็นการรับรองสิทธิให้ชุมชนมีความมั่นคงในการถือครองและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และเอื้อให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็น ถนน โรงเรียน สถานอนามัย ฯลฯ ภายใต้การตระหนักและยอมรับในวัฒนธรรมและองค์ความรู้ของท้องถิ่น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ